

Galgóczi Erzsébet

Az írók elárulják a hasonlatai, a képei, az, ahogy érzékletessé teszi az elvontat, megfoghatóvá a megfoghatatlant.

Szinte taláalomra válogatva csak a különböző novellákból, ilyeneket ír: (a nehezen múlt idő érzékeltetésére) „kátyúba süllyedt szekér volt a délután”, (a hólesőprés villanásnyi jelenetébe magát az embert is jellemzőn fogalmazva) „türelmesen tartja a lábát a férfi, mint patkoláskor a ló”, (az öregség elesettségét bemutatva) „egyre gyengébbnek érzi magát, mint a pókháló, amely már a harmatot sem bírja tartani”.

A metaforák, a hasonlatok mindig a paraszti élethez, a természeti környezethez kapcsolódnak, akár csak Galgóczi egész írói pályája. Írásaiból, novelláiból, regényeiből „úgyszólván mindent megtudunk, ami a magyar falu újabb kori történetében és jelenében említésre érdemes” — írta róla egyik kritikusa.

A megállapítás igaz.

Galgóczi Erzsébet, aki 1930-ban született — szülei középparasztok voltak, nyolc gyermekük közt az író a hetedik — és irodalmi pályáját 1950-ben kezdte, amikor a DISZ felszabadulási novellapályázatán első díjat nyert, máig hú maradt első írásainak ihlető forrásához, a magyar faluhoz.

Egy kosár hazai — ez volt Galgóczi első, 1953-as novelláskötetének címe. Szimbolikus cím, mert nemcsak a pályakezdést jelzi, de azt is, ami ritkább: a pálya eddigi egészét. Azt, hogy Galgóczi máig „egytémájú” író maradt, hogy szinte alig lehet olyan Galgóczi-művet mondani, amelyik nem vidéken, nem parasztok között játszódik. Galgóczi írói kiteljesedése is ebben az „egytémájúságban” következett be. Úgy, hogy az egyetlen tematika belső mélységeinek felfedezése, meghódítása tette alkalmassá a kor — korunk — egyetemes kérdéseinek művészi ábrázolására.

Az út nem volt töretlen. A jó indulást nem követte a gazdag folytatás. „1952 karácsonytól 1958 márciusáig alig írtam novellát, amit írtam, az nem volt jó, s ha esetleg akadt közte jó is, azt nem közölték.” 1969-ben, túl a válságokon, az írói kiteljesedés korszakában vetette papírra ezeket a sorokat Galgóczi. Az elbeszélés — *A küszöbön* — idegen alakba burkolja a személyes sorsot. Galgóczi távolságot akar tartani, kívülről szeretné nézni hőstét és annak sorsát. Nem tudja. A novella első felében még Sebők Kriszti a hős neve, de amikor rázúdul a tragédia, akkor eldobja a magára öltött álarcot; az édesanya már Bözsi lányához írja aggodó levelét, és ő is már a novella főszereplője: Galgóczi Erzsébet.

Ő, aki a felszabadulást követő sok reményű esztendőök jegyében indult az úton. Ő, aki tele volt örömmel, optimizmussal — első elbeszélései őrzik ezt a korszakot — és aki, mert tehetséges volt, egyetemre került: tanult, tanulhatott. A boldogság azonban hamar megkomorodott. Családját nyomorgásba taszította az ötvenes évek torz mezőgazdasági politikája, a mértéktelen beszolgáltatás. Őt, mert tiltakozni próbált az igazságtalanság ellen, ösztöndíjfelvonással büntették, és éhezett, nyomorgott, hogy az egyetemet ne kelljen föladnia.

A személyes sors reménytelenné válása hallgattatja el az írók, vagy készletti olyan novellák írására, amelyek közlését az irodalmi fórumok nem vállalják. De egyben ezek azok az évek is, amelyek a későbbi Galgóczi-novellisztika élményanyagát és szemléleti módozatait kiformálják.

A feltétlen valóságtszeteletet például. A valós élmény, a „megtörtént” eset dramaturgiája Galgóczi írói munkásságának egyik legfőbb jellemzője. Szinte valamennyi Galgóczi-mű mögött felfedezhető, kikutatható egy valóságos esemény. Ez nem jelenti

azt, hogy Galgóczi egy az egyben emeli át elbeszéléssé, kisregénnyé a többnyire a szűkebb pátriájához kötődő eseményeket. A konkrét történet a művészi kiindulópont szerepét játssza: a vázt jelenti, amelyre húst, izmot az emberi élményt művészi élménnyé formáló alkotói munka tapaszt, s amelytől az egyedi történet a közös emberi és társadalmi érvényesség tágabb tartalmaival ruházódik fel. A konkrét esemény itt már csak hordozó funkciót lát el, és döntővé teherbíró képessége válik: az, hogy önnön konkrétágában adekvát megjelenítője-e egy egyetemesebb gondolatnak, problémakörnek. Galgóczi írói pályája e két mozzanat, a konkrét egyedi és az általános, az egyéni és a tipikus egyre természetesebb összeolvadásának megteremtését való-
sítja meg.

A megtörtént eset dramaturgiájának alkalmazása azon túl, hogy szociográfikus tartalmakat von be a novellákba, s hogy a hagyományos novellaalakzatot az irodalmi riport sajátosságaival ötvözi, kettős értelmű Galgóczi írásaiban. Jelenti egyrészt a másokkal történt eseményt, és jelenti a személyes sorsot. Galgóczi elbeszéléseinek egyik jelentős vonulata a személyes életutat feldolgozó novellák sora. A személyes sorsnak ez a megemelt szerepeltetése nem az írói alkat lirizáló vonzódásából fakad — idegen ez Galgóczitól —, és nem a „velem történt” felértékeléséből, hanem abból a felismerésből, hogy egyéni élete oly mértékben cseng össze osztálya történetével, hogy benne (és általa) a magyar parasztság sorsa válik ábrázolhatóvá. Az otthon maradtaké éppúgy, mint a tanulással, politikai karrierrel kiemelkedőké.

Hogy ez valójában így van, arra nem a kendőzetlenül önéletrajzi novellák — *A küszöbön, Cogito, Fogódzó nélkül, Az eltévedt lovas* — a legjobb bizonyítékok, hanem azok a szerepjátszós elbeszélések, amelyekben Galgóczi idegen alakok jelmezében vall saját életéről. A *Kónél keményebb* például. Az 1973-ban keletkezett elbeszélés alapja személyes történet: Galgóczi az ötvenes évek elején a Színház- és Filmművészeti Főiskolán tanult, szovjet ösztöndíjasként jelölték, de mert az utolsó pillanatban a keretet a felére csökkentették, itthon maradt. A történet már önmagában korszakot jellemző, de Galgóczi nem elégszik meg ennyivel. Hőse hányódásával, aki képtelen viszonszeretni a hozzá vonzódó parasztfiút és reménytelenül szerelmes egyik tanárába, aki pedig azok közé tartozik, akiktől épp önekik kellene elhódítaniuk a kulturális hegemoniát; bonyolult emberi, társadalmi képet rajzol. A politika az új kulturális hatalom képviselőjének szerepét osztja ki rá, de ő kisebbségi érzésekkel küszködik, s amikor fellép az igazságtalanságok ellen, amikor megszerzett tudását érvényesítve az otthoniak védelmére kel, ösztöndíjvonással büntetik. Galgóczi hőse nem tud és nem akar kiszakadni osztályából, a nagyvárosban is az ő sorsukat éli. Gyötrelmesebben talán, mint ők maguk, mert egyedül, idegen környezetben kínlódik, s fájdalmasabban talán, mert tudása révén tudatosabban érzékeli a tragédiát, mint ők. De a harcot nem adja föl. Megkísérti a halál, az önkéntes, de nem hal meg. Él és „Elevenen megy át a tűzön.”

Galgóczi lenyűgöző élmény- és ismeretanyaggal gazdálkodik, s mint nem egy kritikus megjegyezte, pazarol: egyetlen mondatba zsúfol terjedelmes elbeszélésre elegendő élményt, novellába tömörít regényért kiáltó konfliktushelyzetet. A pazarlás, mint tény, igaz, de van miből pazarolni: Galgóczi sokat tud a magyar faluról, szinte többet, mint a falu önmagáról. Többet, mint a falu önmagáról? Kérdőjellel kell megismételni a kijelentést, mert a megfogalmazás sajátos problémát takar. A magyar irodalomban gazdag hagyománya van a paraszti élet ábrázolásának. Galgóczi — a realizmus jegyében — ezt a hagyományt vállalja és fejleszti tovább. Nem akárhogy. A múlt magyar írói nem egyszerűen a parasztságról írtak, hanem a félfudális, félkapitalista társadalom elnyomott, kiszolgáltatott osztályáról. Az ő képviselőjük az elnyomottak képviselője volt az elnyomókkal szemben. Galgóczi helyzete alapvetően más. Ő a szocialista társadalom keretei közt valószínűleg a föld népének irodalmi képviselőjét. És ez újszerű feltételeket szab az alkotó számára. Szélesíti és mélyíti látásmódját a történetiséggel, a dolgok, a jelenségek összetettebb, az összefüggések sokoldalú elemzésével. Galgóczi művészete híven tükrözi ezt a történelmi változást: élesen tiltakozik, ha úgy érzi, csorbítják a föld népének jogait, de kemény akkor is,

ha úgy látja, hogy osztályos társai tudatlanságból, rossz önzésből nem tudnak, nem akarnak élni a szocializmus teremtette teljesebb emberi élet lehetőségével. A belső azonosulásnak és elutasításnak, a bírálóknak és önbírálatnak ezt a dialektikus egységét a szocializmus teremtette meg az alkotó számára, és Galgóczi Erzsébet műteremtő szemléletté emeli a lehetőséget.

Nem egyszerre, nem azonnal. Galgóczi novellái önálló alkotások, szuverének és egyediek — és mégsem különállók. Az elbeszélések egymásból épülnek, motívumok, hősök, helyzetek ismétlődnek a különböző alkotásokban a még gazdagabb megmutatkozás belső törvényei szerint. A művek egymást folytató, kiteljesítő rendszere nem csupán az epikai ábrázolás már-már regényszerű folyamatosságát jelenti, de Galgóczi írói pályájának alakulását, formálódását is. Vangyia, a vagongyárból kiemelt, falusi tanácselnöknek kinevezett népi káder sorsát például három novellában is feldolgozta Galgóczi. Az 1953-as keletkezésű *Keresztesné* még lassú hömpölygésű, ráérős elbeszélés. A mértéketlen beszolgáltatástól szenvedő falu képe reális, de valami csodavárás semlegesíti a robbanásig telített konfliktushelyzetet. Galgóczi látja a falu vergődését, és helyenként bizony még alaposan csikorgó mondatláncbaiban hitelesen föl is vázolja a drámai szituációt, de az utolsó pillanatban mindig visszariad, s hol egy Szabad Néphez intézett telefonnal, hol egy miniszterelnöki beszéddel föloldja a drámát.

A *Keresztesné*ben Vangyia csak az egyik szereplő, a *Fejjel lefelé* (1962) már az ő története. Keményebb, karcolóbb novella ez. Drámaisága erős, összefogott, nyelvezete tömör, csattanós. A drámai összecsapást azonban itt sem vállalja Galgóczi. A falu megbünteti, megszegyeníti Vangyiát, de amikor az ellenforradalom után neki lenne alkalma, hogy törlesszen, nem teszi. Ez a helytállása fölmenti korábbi túlkapásai bűnei alól: egyenrangú félként ülhet le a történetek tisztázására a falu képviselőjével. A témakör harmadik feldolgozása — *Idegen a faluban* (1967) — már formai megoldásában is merőben különbözik az előzőktől. Vangyia, aki tehetetlen dühében felgyújtotta a tévészírodát, elmondja életét az őt kihallgató ügyésznek. Monológ az *Idegen a faluban*, a népből kiemelt, a rábízott hatalommal rosszul sáfárkodó, s tehetetlen dühében gyújtogatásra vetemedő egykori vezető monológja. Szikrázó keménységű, feszes drámaiságú elbeszélés az *Idegen a faluban*. Egy ember megérdemelt bukásának a története, de egyben drámája is, mert nem egyszerűen Vangyia volt embertelen, embertelenek voltak a törvények is, amelyek végrehajtására őt kijelölték. A beszolgáltatást nem Vangyia találta ki, ő csak vállalta és túllihegte. Megkínozta, megalázta a falut, fölösen, önszorgalomból. A falu túlélte: ő nem. Még él, de már csak roncs, árnyék, kísértet.

Vangyia történetének hármasszoros feldolgozása nem csupán Galgóczi ábrázoló művészetének gazdagodását jelzi, de szemléletmódjának alakulását is. Azt, hogy a *Keresztesné*ben még alig körvonalazott jó reménye, a *Fejjel lefelé* pozitív föloldásától az *Idegen a faluban* tragédia vállalásáig jut el. És nem csupán ebben az elbeszélés-sorban. Galgóczi, akinek írói pályáján a szép reményű indulást az emberi és írói meg hasonlítás táplálta hallgatás éveit követték, s a folytatás az ötvenes évek végére, a hatvanas évek elejére, a kibontakozás, az írói beérkezés pedig a hatvanas évek közepére maradt, erősen vonzódik a drámához, a tragédiához. Ezt a változást nem a szemléletmód keserűsége, beszűkülése idézi elő. Az esztétikai tragédia nem egyenlő a mindennapi élet tragédiájával. A tragédia Galgóczi számára esztétikai lehetőség, amely lehetővé teszi a felszín mögött a mélység, a jelenség ellenében a lényeg ábrázolását. Ennek kutatása, keresése vezette el Galgóczit a tragédiához Vangyia ismétlődő történeteiben és egyéb alkotásaiban is.

Galgóczi írói beérkezésének korszaka a hatvanas évek közepe. Ekkor születik meg Galgóczi máig legalapvetőbb novellaalakzata: a közvetlen társadalmiságot vállaló és kiteljesítő novellák vonulata. Ezeket az elbeszéléseket a kiélezett drámaiság, a szociográfikus részletgazdagság és az irodalmi riport műfaji elemeinek sokrétű felhasználása jellemzi.

Írói anyagkezelésük szerint a novellák több változatot mutatnak. Legegységeseb-

bek a karriertörténetek — *Idegen a faluban, Budapest egymillió kilométer* —, a népből kiemelt, a rájuk bízott hatalommal visszaélő vezetők sorsát, „karrierjét” bemutató novellák. Összetettebbek, terjedelmileg gyakran kisregényléptékűek azok az alkotások, amelyekben a karriertörténet krimielemekekkel vegyül, a már bekövetkezett tragédia — legtöbbször öngyilkosság — okainak felderítésével (*Bizonyíték nincs*), vagy az előre látható dráma ábrázolásával. (*A főügyész felesége, Kinek a törvénye?, Pókháló*.) Az írói anyagkezelés szerint lényegében ehhez a vonulathoz tartoznak azok az elbeszélések is, amelyekben az osztály önkritikája fogalmazódik meg. (*Valahol fények, Aknamező, Hajnali látogatók*.) Galgóczi nagyon tud szeretni és gyűlölni. Ezek az elbeszélések a szeretet és gyűlölet olyan ambivalenciái, amelyeknek alig találni párját a magyar irodalomban. A sajnálat, a szeretet, a gyűlölet szétválaszthatatlan érzete az, ahogy Galgóczi a megharcolt történelmi lehetőségeket veszni hagyó, a messze a lehetséges alatt vegetáló emberi életet szemléli. A fiatal férjet, aki belehal betegségébe, mert nem mert kórházba menni, nehogy felesége prédaül maradjon egykori barátainak, akikkel ő szervezte meg az egyedül maradt asszonyok megerősökölését (*Valahol fények*), a *Hajnali látogatók* házaspárját, ahol a férj, kétezer forintért, amit három nap alatt elivott, eladta az igazságot, az emberibb élet történelmileg már nekik is megteremtett lehetőségét. Az *Aknamező* vonat alá menekülő öregasszonyát, aki baltával vágja át a fia torkát, mert az bevitte a tészbe a földet.

A középkor sötétsége, a tegnap sebei, bűnei véreznek bele a mába, roncsolják a mai élet lehetőségeit, szorítják sivár, tartalmatlan életre az embereket. Galgóczi tudja, elő is számolja az okokat, a tegnap bűneit éppúgy, mint a ma hibáit, de meg nem bocsát: kiált, figyelmeztet.

Számszerűen nem túl jelentős, de hangvételben az előzőktől erősen eltérő a novellák harmadik csoportja. Galgóczi már pályája elejétől erősen vonzódik a népköltészethez, szívesen épít novelláiba vers- és balladarészleteket. Az első novellákban ezek még inkább színező elemek, hangulatfestők, tartalmilag alig kapcsolódnak a novellához. (*Egy kosár hazai*.) *A főügyész feleségében* azonban már tartalmi funkciójú a balladaidézet: a szerelem születését kiteljesítő. Ezek a novellák — *Nyolc káréj kenyér, Mama öltözik* — mintha ennek a folyamatnak az újabb állomásai lennének: maguk is balladák — prózában elbeszélve. Realista alkotások, de egyben a valóság olyan sűrítményei is, amelyek épp ettől a sűrítettségtől lényegülnek át szimbólumokká, jelképekké. Az atomháború utáni pusztulás katartikus látomásává a *Nyolc káréj kenyér*, és a lebírhatalan életerő szép emberi szimbólumává az öregasszony pontos részletességgel leírt öltözködése.

A novellák, kisregények mellett Galgóczi kétszer próbálkozott regénnyel. Az újraindulás, az út- és önkeresés időszakában írta az elsőt (*Félúton*, 1961) és majd tizenöt év szünet után, 1975-ben a másodikat. (*A közös bűn*.)

Egy nyilatkozatában Galgóczi azt mondta, tizenöt évig gyűjtötte az anyagot (és a bátorságot) ehhez a regényhez. Az írói nyilatkozat aligha túlzás. Nem csupán azért, mert ennek az anyaggyűjtésnek az egyes állomásait a novellákban is megfigyelhetjük — két korábbi novellát, a *Kelta királynét* és a *Novembert* majdnem szó szerint épít be a regénybe —, hanem mert ez a regény szinte összegzi mindazt, amit Galgóczi a korábbi írásokban elmond. Összegzi és a társadalmi általánosítás szintjén történelmi érvényességre emeli.

Egy 1956 novemberében elkövetett gyilkosság felderítése a regény cselekményfelszíne. A nyugati határhoz közeli Sokorai-tanyán, ahová éjszakai szállásra kéredztek be, egy fiatalember megöli társát és elmenekül. A tanya lakói a Dunába dobják a holttestet: az ellenforradalom napjai, hetei ezek, félnek, bizonytalankodnak, nem öket kiáltanak-e ki gyilkosnak.

A szabadulni vágyás ösztönös mozdulata diktálja a megoldást, hisz a víz elviszi, messzire sodorja azt, amit nem akarnak látni, tűrni. A máskor valóban megoldást jelentő cselekvés most a visszájára fordul, és az igazság meglelését segíti: a gyilkost, Kuberkó Ferencet épp a meglelt holttest lendíti ki hazugságaiból és kényszeríti az igazság megvallására.

A gyilkosság és a gyilkosság felderítése *A közös bűn* első rétege. A regény azonban nemcsak ez és nemcsak ennyi. Az első, közvetlen cselekményrétegre ugyanis egy történelmi, társadalmi dráma épül rá. Nem is ráépül, hanem a krimi formálódik át társadalmi, történelmi drámává. Abban a gyilkosságban ugyanis, ami a Sokorai-tanyán történt, s abban, ahogy a tanya lakói viselkedtek a gyilkosság felfedezése után, egy nagyobb szabású társadalmi szituáció belső lényege mutatkozik meg. Az például, hogy az ötvenes évek bizalmatlan parasztpolitikájára a paraszti bizalmatlanság volt a felelet. Az például, hogy az eltorzult politikai vezetés — egyéb okok mellett — megteremtette az ellenforradalom lehetőségét, hogy a zűrzavar, a rend felbomlása is hozzájárult ahhoz, hogy Kuberkó gyilkos lett.

A közös bűn egy egész korszak gondolati, elvi problémakörét tükrözi. Ez csak azért valósulhatott meg, mert az önnagában meglehetősen extrém eset felgöngyölítése során Galgóczi egy olyan sajátos írói nyomozást folytat le, amelyik mélységében sokszorososan felülmúlja a bűnügyi nyomozást. Nádvágyó, Galgóczi rendőr őrnagya tisztességes, a szakmáját magas fokon ismerő nyomozó. Feladatát, hogy a gyilkost leleplezze, sikerrel teljesíti. Galgóczi más nyomozást folytat. Ő nem a gyilkost kutatja, hanem művészi környezettanulmányt készít arról az emberi, társadalmi környezetről, amelyben egy ilyen gyilkosság megtörténhet. A két út két eredményhez vezet. Nádvágyó megtalálja a gyilkost, Galgóczi pedig a társadalmi, történelmi tragédia emberi, társadalmi körülményeit tárja föl.

A közös bűn a magyar irodalom gazdag realista vonulatának jelentős alkotása, s mint ilyen, művészi érv abban a vitában, amelyik a realizmus kérdéskörében évek óta folyik. De nemcsak *A közös bűn* az. A háromszor József Attila-díjas Galgóczi Erzsébet egész írói pályája, a regények, a novellák, a kisregények, a rádió- és tévéjátékok, amelyek többnyire a prózai művek dramatizált változatai, mind a realizmus alkotásbeli megtestesítői: folytatói és továbbfejlesztői irodalmunk realista hagyományának.

